

طراحی و تبیین الگوی ملی مقابله با تروریسم هسته‌ای در سیاست جنایی تقنینی ایران

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۸/۲۵ تاریخ پذیرش: ۹۷/۱۲/۰۵

از صفحه ۸۵ تا ۱۰۶

پیمان نامیان^۱، هیبت‌الله نژندی‌منش^۲

چکیده

زمینه و هدف: با وجود تصویب اسناد متعدد توسط سازمان‌های بین‌المللی در مقابله با تروریسم هسته‌ای و الحاق دولت‌ها به آن‌ها، اما عدم وجود ضمانت اجرایی در اسناد مزبور، خود دلیلی واضح در چالش‌برانگیز بودن این اسناد است که به نظر می‌رسد تا زمانی که اجماعی جهانی در این زمینه وجود نداشته باشد، امکان حصول غلبه بر تهدیدهای ناشی از امکان ارتکاب اقدامات مزبور وجود نخواهد داشت. مهم‌ترین اهداف این مقاله شامل شناسایی، تبیین و سنجش مقرره‌های تقنینی داخلی و بین‌المللی، تطبیق مقرره‌های تقنینی عام یا خاص و طراحی و تبیین الگوسازی فرآیند مقابله با اقدامات تروریسم هسته‌ای در سطح ملی است.

روش: در این پژوهش، مطالعه از نوع توصیفی-تحلیلی بوده که با ابزار تحلیل محتوای کیفی انجام شده است. از این‌رو، روش مورد استفاده از حیث اهداف مطروحه، «اکتشافی و توسعه‌ای» و از منظر جمع‌آوری داده‌ها، «کتابخانه‌ای» است.

یافته‌ها: براساس یافته این پژوهش، اقدامات غامض و پراکنده‌ای از سوی قانون‌گذار ایرانی صورت گرفته که علی‌رغم وجود چالش‌های قانونی، حقوقی و سیاسی، اقدامات قابل تأملی را در راستای مقابله با اشکال و ظواهر متنوع اقدامات تروریستی به ویژه تروریسم هسته‌ای مورد تصویب قرار داده است.

نتیجه‌گیری: سیاست جنایی قانون‌گذار در قبال اقدامات تروریسم هسته‌ای با نوعی تشتت تقنینی مواجه است؛ چرا که در مواد گوناگونی در چارچوب قوانینی مختلف مبادرت به پیشگیری و سرکوب اقدامات مزبور کرده که این امر در نوع خود به‌طور کلی امر قابل پذیرش است، اما پراکندگی مقررات در این رابطه موجب تناقض در ضمانت اجرای ارتکاب اقدامات تروریسم هسته‌ای شده است.

کلید واژه‌ها: الگوی ملی مقابله، تروریسم هسته‌ای، فناوری هسته‌ای، مواد و سلاح هسته‌ای، سیاست جنایی تقنینی.

استناد: نامیان، پیمان و نژندی‌منش، هیبت‌الله (بهار ۱۳۹۸). طراحی و تبیین الگوی ملی مقابله با تروریسم هسته‌ای در سیاست جنایی تقنینی ایران. فصلنامه پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی. ۱۴(۵۳): ۱۰۶-۸۵.

۱. استادیار حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشگاه اراک، نویسنده مسئول: p-namamian@araku.ac.ir

۲. استادیار حقوق بین‌الملل دانشگاه علامه طباطبائی، hnajandimanesh@gmail.com

مقدمه

به‌رغم اینکه در نظام تقنینی ایران، سازوکارهای جرم‌انگاری و پاسخ‌گذاری با اشکال و ظواهر متنوع اقدامات تروریستی، کارآمد و مؤثر نیست، اما عنوان «محاربه» به‌عنوان مصدق از این‌گونه اقدامات، مورد حکم قانون‌گذار قرار گرفته است.^۱ تنوع و پیچیدگی اقدامات مزبور، سازمان‌یافتگی و فراملی شدن آن، ضمن احراز ضرورت بازنگری مقررات در راستای جرم‌انگاری و کیفرگذاری صحیح و اصولی، قانون‌گذار باید با درک این مهم، مقرراتی کارآمد را مورد تصویب قرار دهد. به‌علاوه، در میان تنوع گسترده‌ای از کنوانسیون‌های بین‌المللی ضدتروریسم، ایران با وجود الحاق به برخی از آن‌ها، تاکنون نسبت به الحاق در برخی از آن‌ها شامل «کنوانسیون بین‌المللی راجع به سرکوب تأمین مالی تروریسم، مصوب ۱۹۹۹»، «کنوانسیون بین‌المللی راجع به سرکوب اقدامات تروریسم هسته‌ای، مصوب ۲۰۰۵»، «کنوانسیون پکن راجع به سرکوب اقدامات غیرقانونی علیه هواپیمایی کشوری، مصوب ۲۰۱۰» و «پروتکل الحاقی به کنوانسیون پکن راجع به تصرف غیرقانونی هواپیما، مصوب ۲۰۱۰» مبادرت نکرده است.

پیشگیری و سرکوب اقدامات تروریسم هسته‌ای در ایران به‌مثابه یک جرم مشخص از طریق جرم‌انگاری و پاسخ‌گذاری، امری ضروری است. از این‌رو، وجود تهدیدهای متعدد ناشی از ارتکاب اقدامات تروریستی گوناگون، موجب شده است تا قانون‌گذار در مقرره‌های قانونی، مبادرت به جرم‌انگاری و پاسخ‌گذاری برخی از مصادیق اقدامات مزبور کند. این در حالی است که قانون‌گذار به‌رغم درک حساسیت‌های تقنینی در این زمینه، نسبت به نحوه جرم‌انگاری و پاسخ‌گذاری اقدامات ارتكابی از سوی تروریست‌ها و حامیان آن‌ها دقت لازم را نداشته است. با این وجود، به نظر می‌رسد مسئله تنها به ارتکاب اقدامات تروریستی کلاسیک در اعصار پیشین مربوط نمی‌شود، بلکه امروزه نحوه ارتکاب با توجه به دسترسی و استعمال ابزارها، چالش‌های فراوانی را در جامعه جهانی و حتی قلمرو

۱. به‌رغم اینکه در سیاست جنایی تقنینی ایران، سازوکارهای جرم‌انگاری و پاسخ‌گذاری در قبال اشکال و ظواهر متنوع اقدامات تروریستی، کارآمد و مؤثر نیست، اما عنوان «محاربه» به‌عنوان مصدق از این‌گونه اقدامات مورد حکم قانون‌گذار قرار گرفته است. تنوع و پیچیدگی اقدامات مزبور، سازمان‌یافتگی و فراملی شدن آن، ضمن احراز ضرورت بازنگری مقررات در راستای جرم‌انگاری و کیفرگذاری صحیح و اصولی، قانون‌گذار باید با درک این مهم، مقرراتی کارآمد را مورد تصویب قرار دهد. افزون بر این، سهم قابل توجهی از گسترش مفهومی عنوان محاربه و افساد فی‌الارض در حقوق کیفری ایران به‌علب وجود ابهامات بسیار زیاد فقهی و حقوقی است که در این زمینه قابل ملاحظه است. تا مادامی که ابهامات مورد نظر که در محدوده شمولی مفاهیم مجرمانه اثرگذار می‌باشد، مرتفع نشوند، این امکان وجود دارد که در آینده نیز عنوان محاربه شامل جرائم دیگری نیز گردد.

حاکمیتی ایران ایجاد کرده است که می‌توان به وجود ارتکاب اقدام تروریستی با استعمال مواد و سلاح رادیواکتیو، پرتوزا و حتی هسته‌ای اشاره کرد.

مواجهه با اقدامات تروریستی و مصادیق وابسته، جایگاه ویژه‌ای در سیاست‌های ایران دارد؛ چراکه در ادوار گوناگون، همواره قربانی جنایات تروریستی بوده است و طی سال‌های متمادی در چارچوب مقابله با برخی از مصادیق اقدامات دهشتناک و خشونت‌آمیز (همچون محاربه، بغی و غیره) در قالب موازین حقوقی و قانونی، مبادرت به جرم‌انگاری آن‌ها کرده است. قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ دارای مقرراتی در این زمینه است. بر این اساس، در چارچوب سیاست جنایی تقنینی، قانون‌گذار به‌رغم ادراک شرایط حاکم بر چنین تهدیدهایی و تصویب مقرره‌های قانونی در قبال آن‌ها، از حیث جرم‌انگاری و پاسخ‌گذاری، از یک الگو و ساختار منسجم استفاده نکرده است و به نظر می‌رسد با توجه به پراکندگی تقنینی در این زمینه، سردرگمی قانون‌گذار به‌طور کامل مشهود و محرز است؛ به‌عنوان نمونه می‌توان به نحوه کیفرگذاری مقرر در «قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم»^۱ و حتی آئین‌نامه اجرایی آن بر پایه ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی اشاره کرد که در این رابطه، قانون‌گذار کیفرگذاری جرمی تحت عنوان «تأمین مالی تروریسم» به عنوان معاونت در جرم تروریسم را به‌رغم عدم شناسایی مباشر و مرتکب جرم تروریسم که عنوانی تعزیری داشته، بر پایه یک جرمی که مبنای حدی دارد قرار می‌دهد که این امر اقدامی صحیح به نظر نمی‌رسد. علاوه بر این، وجود برخی دیگر از مقرره‌های قانونی (اعم از مقررات داخلی و بین‌المللی یا به تعبیری کنوانسیون‌های بین‌المللی)، خود گویای این امر است که قانون‌گذار علی‌رغم درک تهدیدهای ناشی از ارتکاب اقدامات تروریستی به‌ویژه هسته‌ای، به دلیل نبود اجماعی واحد و نگرشی سازمان‌یافته، موجبات پراکندگی نظام تقنینی را فراهم کرده است.

۱. «قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم» مشتمل بر هفده ماده و پنج تبصره در جلسه علنی روز سه‌شنبه مورخ سیزدهم بهمن‌ماه یک‌هزارم و سیصد و نود و چهار مجلس شورای اسلامی تصویب شد و در تاریخ ۱۳/۱۲/۱۳۹۴ به تأیید شورای نگهبان رسید. البته آئین‌نامه اجرایی آن در هیئت‌وزیران طی جلسه ۱۳۹۶/۸/۷ به پیشنهاد مشترک وزارتخانه‌های امور اقتصادی و دارایی، دادگستری و اطلاعات و تأیید رئیس قوه قضاییه و به استناد ماده ۱۷ قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم (مصوب ۱۳۹۴)، مشتمل بر ۳۰ ماده و ۲۰ تبصره به تصویب رسید. البته لازم به ذکر است که «قانون اصلاح قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم» مشتمل بر پنج ماده در مورخ سی و یکم تیرماه یک‌هزار و سیصد و نود و هفت مجلس شورای اسلامی تصویب شد و در تاریخ ۱۳۹۷/۵/۱۰ به تأیید شورای نگهبان رسید. براساس ماده نخست قانون اصلاحی، ماده ۱ «قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم مصوب ۱۳۹۴/۱۱/۱۳» و بند «الف» آن به شرح مقرره‌های جدید اصلاح و تبصره‌های (۱) تا (۴)، جایگزین تبصره‌های (۱) و (۲) آن شد.

بنابر آنچه ابراز شد، لازم است تا در مقاله پیش‌روی، این پرسش‌ها مورد بحث و بررسی قرار گیرند: «در حقوق داخلی و بین‌المللی چه مقرره‌هایی در خصوص مقابله با تروریسم هسته‌ای وجود دارد؟»؛ در صورتی که مقررات خاصی وجود نداشته باشد و ناگزیر به مراجعه به قواعد و مقررات عام باشیم، «چگونه می‌توان مقررات عام را در خصوص این مسأله خاص یعنی مقابله با تروریسم هسته‌ای تطبیق داد؟» و در نهایت، «آیا می‌توان در سطح ملی الگوی مناسبی را برای مقابله با اقدامات تروریسم هسته‌ای پیشنهاد کرد؟» با وجود این، سعی بر آن خواهد شد تا به‌رغم وجود مقررات پراکنده در نظام حاکم بر سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال مصادیق اقدامات تروریستی و به‌طور خاص تروریسم هسته‌ای، الگویی در رویارویی با این پدیده دهشتناک جهت تدوین و تقریر سندی واحد از سوی قانون‌گذار ارائه شود تا ضمن رفع پراکندگی و تشتت ناظر به مقرره‌های کیفری، امکان مقابله صحیح و اصولی با اقدامات مزبور در چارچوب قلمرو حاکمیتی ایران حصول یابد.

برای پاسخ به پرسش‌های تحقیق و هم‌چنین دستیابی به اهداف پیش‌گفته، ضمن بررسی سوابق طرح موضوع، جرم‌انگاری برخی مصادیق اقدامات تروریسم هسته‌ای و سنجش موازین حقوقی مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرند. هم‌چنین، سیاست‌گذاری کیفری در طراحی الگوی ملی تبیین می‌شود و در نهایت، نتایج و پیشنهادهایی ارائه می‌شود.

با مطالعه سیاست تقنینی ایران، مقرراتی قابل ملاحظه است که برخی از گونه‌های اقدامات تروریستی را جرم‌انگاری و کیفرگذاری کرده‌اند. این مقررات، اقداماتی را پوشش می‌دهد که منجر به قتل، اخلال یا نقض امنیت ملی، بمب‌گذاری یا استفاده از مواد منفجره یا اقداماتی جهت تخریب، اخلال در امنیت صنایع، مراکز تأسیساتی، پتروشیمی و هسته‌ای و نیز خدمات عمومی می‌شود.

قوانین و مقررات داخلی: قانون‌گذار داخلی با توجه به گستردگی اقدامات تروریستی به ویژه تمرکز این اقدامات در عصر حاضر بر فناوری‌های نوین علمی و فناوری، درصدد مقابله با آن به طرق گوناگون شده است که این امر در مقررات داخلی کشور به‌گونه‌های متفاوتی جلوه‌گری می‌کند. از این‌رو، در سطح مقررات داخلی مصوب مجلس شورای اسلامی می‌توان به مقرراتی همچون قانون مجازات اسلامی، قانون آئین دادرسی کیفری، قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم و حتی قانون اجرای برجام اشاره کرد. با این حال،

قانون‌گذار طی ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲)، جرائمی را مقرر کرده است. اما نکته اینجاست که تمامی هشت عنوان، عناوین کلی هستند؛ برای مثال جنایت علیه تمامیت جسمانی شامل قتل، ضرب و جرح، سقط جنین، منازعه، اسیدپاشی و غیره است، جرائم علیه امنیت داخلی یا خارجی، مواد ۴۹۸ تا ۵۱۲ قانون تعزیرات (مصوب ۱۳۷۵) را در برمی‌گیرد و این مورد در خصوص سایر جرائم نیز مصداق می‌یابد. این در حالی است که کلیه جرائم مقرر در این ماده، مشمول مجازات افساد فی الارض یعنی «اعدام» هستند (حائری، قبولی‌درافشان و موسوی‌مشهدی ۱۳۹۱). ماده ۲۷۹ قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲)، محاربه را کشیدن سلاح به قصد جان، مال یا ناموس مردم یا ارباب آن‌ها تفسیر کرده است، به نحوی که موجب ناامنی در محیط شود. به علاوه، ماده ۲۸۷ مجازات اعدام را برای باغی مقرر کرده است.

قانون مجازات اسلامی در برخی مواد به مجازات افساد اشاره کرده، هرچند در این موارد محاربه را نیز در کنار افساد آورده است. با توجه به تعریف محاربه، این موارد به عنوان افساد مورد حکم قرار گرفته‌اند؛ چراکه ارکان محاربه در این موارد تمام نیست. یکی از این موارد، تبصره نخست ماده ۶۸۷ قانون تعزیرات (مصوب ۱۳۷۵) است که قانون‌گذار در ذیل جرم خراب کاری در تأسیسات مورد استفاده عمومی بیان داشته است: «در صورتی که اعمال مذکور به منظور اخلال در نظام و امنیت جامعه و مقابله با حکومت اسلامی باشد، مجازات محارب را خواهد داشت». مورد دیگر، ماده ۵۰۴ قانون مزبور است که در مورد تحریک نیروهای مسلح به عصیان، فرار، تسلیم و غیره مقرر می‌دارد: «... در صورتی که قصد براندازی حکومت یا شکست نیروهای خودی در مقابل دشمن را داشته باشد، محارب محسوب می‌شود». امثال این موارد بی‌شک در ادبیات فقهی محاربه نیستند، بلکه قانون‌گذار مجازات محارب را بر موردی مترتب کرده است که به نظر مصداق افساد فی الارض می‌باشد (برهانی، ۱۳۹۴). موارد دیگری از عنوان محارب را مقنن در مواد ۴۹۸، ۵۰۸، ۵۱۵، ۵۲۶، ۶۱۰، ۶۱۷، ۶۵۳، ۶۵۴، تبصره ۶۷۵ و نیز ماده ۶۸۳ قانون تعزیرات (مصوب ۱۳۷۵) استفاده کرده که در بیشتر این موارد محارب و مفسد اطلاق شده است (باقری، ۱۳۹۵، صص ۲۰-۲۱).

با این همه، در اجرای اصل یک‌صد و بیست و سوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مجلس شورای اسلامی «قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم» را مشتمل بر هفده ماده و پنج تبصره در مورخ سیزدهم بهمن‌ماه ۱۳۹۴ به تصویب رساند. این قانون با فرض

مقابله با تأمین مالی اقدامات تروریستی، پای به عرصهٔ مقابله با کلیهٔ مصادیق و ابعاد متنوع تروریسم مطابق مادهٔ نخست خود در مورخ سیزدهم بهمن‌ماه ۱۳۹۴ با تصویب مجلس شورای اسلامی گذاشته است. چالش‌های قانونی مقرر در این قانون، بی‌شک با توجه به شرایط کنونی عصر حاضر، امکان مقابله با کلیهٔ ابعاد تروریسم را دچار تزلزل می‌کند؛ چراکه پرداختن تنها به بخشی موجز از ابعاد گوناگون و ظواهر متنوع تروریسم، ضمن اینکه جایگاه کنشی را خدشه‌دار خواهد کرد، بلکه بستر و فضای تعقیب کیفری در مواجهه با گسترش ارتکاب اقدامات تروریستی را در آینده به‌گونه‌ای فزاینده با چالشی مخاطره‌آمیز مواجه خواهد ساخت.

افزون بر این، قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم در مادهٔ نخست خود جرائمی را مورد تصدیق قرار داده که به طور اساسی ضرورت شناسایی و آگاهی‌بخشی به آن‌ها انکارناپذیر است؛ چراکه جرم‌انگاری اقدامات مقرر در مادهٔ مزبور نه‌تنها موجبات پیشگیری، مقابله و سرکوب حداکثری را فراهم نخواهد آورد، بلکه خود فضای تشکیک و ابهام را در احراز و اثبات جرائم ارتكابی هنگام تعقیب و رسیدگی به آن‌ها ایجاد خواهد کرد. به علاوه، تجمیع کلیهٔ مصادیق مجرمانه علیه امنیت (اعم از داخلی و خارجی) در چارچوب یک ماده، بی‌آنکه حتی تعریف یا توصیف شوند، امری منطقی به نظر نمی‌رسد. تمرکز قانون بر مقابله با تأمین مالی تروریسم قرار گرفته و دیگر اشکال تأمین مالی تروریسم مورد مذاقه و توجه مقنن واقع نشده است. از این‌رو، امروزه مسأله برهم‌کنش اقتصاد و تروریسم مطرح است و گروه‌های تروریستی به‌سوی تأمین منابع مالی از روش‌هایی غیر کمک‌های مالی گرایش پیدا کرده‌اند. شورای امنیت ملل متحد نیز به‌تبع این تغییرات، تحریم کلیهٔ اشکال دادوستد و مبادلات مالی با گروه‌های تروریستی را در دستور کار خود قرار داده است که بر این اساس، مقنن باید در راستای اصلاح موازین مقرر در قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم، این مسأله مهم را مورد مذاقه و بازنگری قرار دهد (شمس‌ناتری و اسلامی، ۱۳۹۴). این در حالی است که جرم‌انگاری تأمین مالی تروریسم بدون جرم‌انگاری مستقل تروریسم، کاربرد چندانی ندارد. بر این اساس، پیشنهاد می‌شود قانون‌گذار محترم با تصویب قانون جامع مبارزه با تروریسم، علاوه بر تأمین مالی تروریسم با دیگر جرائم وابسته به تروریسم نیز مقابله کند.

مجلس شورای اسلامی با وضع و تقریر قواعدی در خصوص چگونگی مقابله با بدعهدی‌های مکرر امریکا^۱ در اجرای صحیح برجام، «قانون اقدام متناسب و متقابل دولت جمهوری اسلامی ایران در اجرای برجام» را مشتمل بر ماده‌ی واحده و دو تبصره در تاریخ ۲۲/۷/۱۳۹۴ تصویب کرد. مطابق بند سوم از این قانون، دولت مکلف شد تا هرگونه عدم پایبندی طرف مقابل در زمینه لغو مؤثر تحریم‌ها یا بازگرداندن تحریم‌های لغو شده یا وضع تحریم تحت هر عنوان دیگر را به دقت رصد کند و اقدامات متقابل در جهت احقاق حقوق ملت ایران انجام دهد و همکاری داوطلبانه را متوقف کند و توسعه سریع برنامه هسته‌ای صلح‌آمیز جمهوری اسلامی ایران را سامان دهد، به طوری که ظرف مدت دو سال ظرفیت غنی‌سازی کشور به یکصد و نود هزار سو افزایش یابد.

می‌توان اظهار داشت کلیه اقدامات پیش‌بینی شده در قانون فوق‌الاشعار، دستور و راهبردهای دولت و نیز تأکید بر ماده ۲۸۶ «قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲)» و ماده نخست «قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم (مصوب ۱۳۹۴)» برای پیشگیری و مقابله با هرگونه اقدام علیه امنیت داخلی و خارجی کشور در هنگام ارتکاب عملیات تروریستی با تولید، تملک، اکتساب، انتقال، سرقت، تحصیل متقلبانه، قاچاق، حمل، نگهداری، توسعه یا انباشت و استفاده یا تهدید به استفاده از سلاح‌های هسته‌ای، شیمیایی، میکروبی و زیست‌شناسی (بیولوژیک)، طراحی، تدوین و تصویب شده است.

جایگاه کنوانسیون‌های بین‌المللی: در راستای مقابله با اقدامات و تهدیدهای ناشی از استعمال مواد و سلاح‌های هسته‌ای، ضرورت الحاق به برخی از کنوانسیون‌های بین‌المللی در داخل کشور احراز شد که در این راستا، ایران به کنوانسیون‌هایی نظیر «معاهده عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای»، «کنوانسیون منع استقرار سلاح‌های هسته‌ای و سایر سلاح‌های انهدام دسته‌جمعی»، «کنوانسیون کمک‌رسانی به هنگام وقوع حادثه هسته‌ای یا فوریت رادیولوژیک»، «کنوانسیون منع آزمایش‌های سلاح هسته‌ای در جو و فضای ماورای جو و زیر آب»، «کنوانسیون علامت‌گذاری مواد منفجره پلاستیکی به منظور شناسایی بعدی» و «کنوانسیون سازمان کنفرانس اسلامی جهت مبارزه با تروریسم

۱. البته در این راستا، با توجه به تداوم رفتارهای مخاطره‌آمیز و ماجراجویانه دولت آمریکا در منطقه در نقض امنیت منطقه خاورمیانه و ادامه سیاست‌های خصمانه علیه ایران، «قانون مقابله با نقض حقوق بشر و اقدامات ماجراجویانه و تروریستی آمریکا در منطقه» در مورخ بیست و دوم مردادماه سال ۱۳۹۶ از سوی مجلس شورای اسلامی به تصویب رسید. لازم به ذکر است که با وجود ایرادهای حقوقی و اجرایی در مفاد مقرر در این قانون، از حیث موجودیت به لحاظ اقدام تقنینی، خود قابل ارزش‌گذاری است.

بین‌المللی» ملحق شد. البته تاکنون نسبت به الحاق در خصوص «کنوانسیون بین‌المللی راجع به سرکوب اقدامات تروریسم هسته‌ای»، «کنوانسیون پکن راجع به سرکوب اقدامات غیرقانونی علیه هواپیمایی کشوری» و «پروتکل الحاقی به کنوانسیون پکن راجع به تصرف غیرقانونی هواپیما»، اقدام مؤثری از سوی قانون‌گذار صورت نگرفته است. الحاق ایران به چنین اسنادی که پیشتر در جامعه جهانی از سوی دولت‌هایی به تصویب رسیده است، به لحاظ تقویت وضعیت اجرایی آن‌ها، به نظر می‌رسد که مطلوب باشد، اما از حیث داخلی تا مادامی که ساختار و نظام تقنینی را مورد شکاف قرار دهد، اقدامی نادرست خواهد بود.

روش‌شناسی تحقیق

تحقیق حاضر از حیث هدف، کاربردی که به روش سنجش محتوی اسنادی صورت پذیرفته است. در تقریر تحقیق پیش‌روی، با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای و منابع اینترنتی، مبادرت به ارزیابی و سنجش اطلاعات جمع‌آوری شده به صورت کیفی و مبتنی بر استنتاج محقق از منابع و متون بوده است. ابزار جمع‌آوری اطلاعات، فیش‌برداری بوده که محققان سعی بر آن داشته‌اند تا ضمن مطالعه در کلیه مقررهای قانونی در امور کیفری و منابع کتابخانه‌ای در خصوص اقدامات تروریستی، نسبت به سنجش و ارزیابی اطلاعات جمع‌آوری شده مبادرت کنند. البته لازم به ذکر است که داده‌های این تحقیق به طور عمده بر مقررهای داخلی و بین‌المللی ابتناء داشته و اطلاعات جمع‌آوری شده به واسطه سنجش کتابخانه‌ای و اسنادی گردآوری شده است. با این همه، اذعان می‌شود که روش تحقیق در این مقاله، از حیث اهداف مطروحه، «اکتشافی و توسعه‌ای» و از منظر جمع‌آوری داده‌ها، «توصیفی و کتابخانه‌ای» است.

یافته‌های تحقیق

الف) جرم‌انگاری برخی مصادیق اقدامات تروریسم هسته‌ای

قانون‌گذار ایران راجع به مصداق‌سازی اقدامات تروریستی در چارچوب مقررات داخلی، اقدامات قابل ملاحظه‌ای را صورت داده است. این در حالی است که افزون بر برخی اقدامات تروریستی، مبادرت به شناسایی اقدامات تروریسم هسته‌ای نیز کرده است که در

این رابطه سعی بر آن خواهد شد تا در این زمینه نسبت به آنچه در این رابطه، قانون‌گذار جرم‌انگاری کرده است، مورد بررسی قرار گیرد.

یکی از موضوعاتی که به‌طور ویژه نسبت به شرایط کنترل و نظارت بر اقدامات و فعالیت‌های هسته‌ای مورد نظر است، وجود سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و نظارت بر صنعت هسته‌ای کشور است که در این خصوص از حیث نظارت مستمر بر فعالیت‌ها و اقدامات صلح‌آمیز هسته‌ای و نظام هسته‌ای کشور، «قانون سازمان انرژی اتمی ایران» مشتمل بر بیست ماده و چهار تبصره در شانزدهم تیرماه ۱۳۵۳ به تصویب رسد. این قانون مهم‌ترین قانون مربوط به کاربردهای علوم و فناوری هسته‌ای در کشور محسوب می‌شود. براساس این قانون، سازمانی به نام «سازمان انرژی اتمی ایران» تأسیس شد تا استفاده از اشعه و انرژی اتمی در صنایع و کشاورزی و خدمات و ایجاد نیروگاه‌های اتمی و تولید مواد اولیه مورد نیاز صنایع اتمی را مدیریت، سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی، و نظارت کند (رضایی پیش‌رباط، ۱۳۹۲). افزون بر این، مطابق ماده ۱۸ «قانون حفاظت در برابر اشعه»، قانون‌گذار مبادرت به جرم‌انگاری و کیفرگذاری رفتارهای ناقص امنیت و حفاظت از اشعه و منابع مولد اشعه^۱ از جمله «عدم استفاده از وسایل حفاظتی پیش‌بینی شده و همچنین عدم رعایت دستورالعمل‌های حفاظتی توسط کارکنان»، «به‌کارگیری افراد بدون انجام آزمایش‌های پزشکی لازم پیش از استخدام یا بدون مراقبت‌ها و آزمایش‌های دوره‌ای پزشکی در مدت اشتغال به کار با اشعه»، «بهره‌برداری از منابع مولد اشعه یا کار با اشعه بدون اتخاذ تدابیر حفاظتی و تدارک تجهیزات حفاظتی توصیه شده توسط واحد قانونی»، «بهره‌برداری از منابع مولد اشعه یا کار با اشعه بدون نظارت شخص مسئول و مسئول فیزیک بهداشت»، «اخلال در امر نظارت و بازرسی واحد قانونی و ندادن اطلاعات لازم یا ارائه اطلاعات ناقص یا کذب به واحد قانونی»، «ایجاد اختلال در کار با اشعه یا منابع مولد اشعه»، «عدم رعایت حدود و شرایط مقرر در پروانه یا تغییر در شرایط مزبور»، «نداشتن پروانه معتبر در مواردی که به موجب ماده ۴ این قانون داشتن پروانه، الزامی اعلام شده است» و غیره کرد.

۱. مطابق بند دوم از ماده ۲ قانون حفاظت از اشعه، «منابع مولد اشعه» به مواد پرتوزا (رادایوکتیو) اعم از طبیعی یا مصنوعی یا مواد و اشیای حاوی آن یا دستگاه‌ها و تأسیسات مولد اشعه، اطلاق می‌شود.

یکی از مسائل مهمی که امروزه ذهن قانون‌گذاران و دست‌اندرکاران دستگاه قضایی در کشورهای مختلف را به خود مشغول داشته است، وجود جرائم سازمان یافته است. جرائمی که بر اثر تبانی تعدادی مجرمان برای ارتکاب جرم یا جرائم خاصی به وقوع می‌پیوندد. کسانی که مرتکب چنین جرائمی می‌شوند، مانند یک شرکت بازرگانی عمل می‌کنند و پس از رسیدن به نتیجه، منافع آن را بین خود تقسیم می‌کنند، به طوری که بعضی از نویسندگان چنین جرائمی را شرکت سهامی ارتکاب جرم نامیده‌اند. بنابراین، قانون‌گذار با تصویب قانون مجازات اسلامی در سال ۱۳۹۲ در این خصوص، مقرره‌های را طی ماده ۱۳۰ پیرامون سردستگی یک گروه مجرمانه مقرر کرد. البته در تبصره نخست این ماده، گروه مجرمانه را شامل گروه نسبتاً منسجم متشکل از سه نفر یا بیشتر که برای ارتکاب جرم تشکیل می‌شود یا پس از تشکیل، هدف آن برای ارتکاب جرم منحرف، معرفی می‌شود. در ضمن، مطابق تبصره دوم همین ماده، سردستگی عبارت از تشکیل یا طراحی یا سازمان‌دهی یا اداره گروه مجرمانه است. با این همه، ارتکاب اقدامات مجرمانه علیه امنیت داخلی یا خارجی کشور و انتشار مواد سمی و خطرناک به‌طور گسترده به‌مثابه اقدامات تروریستی (به‌ویژه اقدامات تروریسم هسته‌ای) بوده که یکی از مهم‌ترین جرائم سازمان‌یافته‌ای است که مطابق توصیف قانون‌گذار برای جرائم سازمان‌یافته در ماده ۱۳۰ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ قابل تعقیب و رسیدگی است. از این‌رو، مطابق مقرره‌های دیگر قانون مجازات اسلامی در مواد ۲۸۶ (ارتکاب جرائم علیه امنیت داخلی یا خارجی کشور و پخش مواد سمی و میکروبی و خطرناک به‌طور گسترده) و ۲۸۷ (قیام مسلحانه گروهی در برابر اساس نظام جمهوری اسلامی ایران با استفاده از سلاح)، ماده ۵۱۱ قانون تعزیرات سال ۱۳۷۵ (تهدید یا ادعای به بمب‌گذاری هواپیما، کشتی و وسایل نقلیه عمومی با قصد برهم زدن امنیت کشور و تشویش اذهان عمومی) و ماده نخست قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم، برخی مصادیق اقدامات تروریسم هسته‌ای جرم‌انگاری شده است.

ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی به‌طور کلی مصادیق چنین جرائمی که علیه امنیت داخلی و خارجی کشور ارتکاب می‌یابند را مورد مذاقه قرار داده است. در ماده نخست، کلیه مصادیق و معیارهای مرتبط با جرائم هسته‌ای و به تعبیری، تروریسم هسته‌ای این قانون مشهود است، اما نسبت به جرم‌انگاری آن‌ها اقدامی آشکار نشده است. به‌علاوه، آنچه در ماده دوم از قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم به‌مثابه کیفر، مورد نظر است،

جرم‌انگاری ارتکاب اقدامات مقرر در ماده نخست از قانون مزبور بوده که در صورت احراز و اثبات، حکم محاربه (ماده ۲۷۹ ق.م.ا) یا افساد فی الارض (ماده ۲۸۶ ق.م.ا) را دارد. این در حالی است که قانون‌گذار بیشتر مبادرت به جرم‌انگاری اقدامات مجرمانه علیه امنیت داخلی و خارجی کشور در چارچوب محاربه و افساد فی الارض کرده است. در ضمن، به‌رغم پذیرش شناسایی ادبیات جدید در یک تأسیس قانونی جدید با وجود مقرراتی مشابه در این خصوص، ضرورت التزام به تصویب مقرراتی خاص را در حوزه تروریسم محو می‌کند و امری غیرمعمول به شمار می‌آید؛ هر چند که تصویب این قانون، اقدامی اثرگذار در رویارویی با تأمین مالی تروریسم به عنوان یک تأسیس قانونی جدید تلقی می‌شود (اسلامی، ۱۳۹۵).

افزون بر این، هدف مقنن در تصویب این قانون، به‌رغم عدم جرم‌انگاری ابعاد گوناگون اقدامات تروریستی، رویارویی با تأمین و حمایت مالی از ترور، تروریسم، تروریست‌ها و گروه‌های تروریستی است، اما برای احراز و اثبات اقدامات مجرمانه، مبنای اجرای مجازات را در چارچوب جرم محاربه و افساد فی الارض قرار می‌دهد که این اقدام نه‌تنها قانون مصوب را در جایگاه مستحکمی قرار نمی‌دهد، بلکه به لحاظ حقوقی، مقنن در حال تأیید و تکرار موازین پیشین است. از این‌رو، ضمن همپوشانی میان مجازات تأمین مالی تروریسم (ماده ۲) با مجازات محاربه (ماده ۲۷۹ ق.م.ا) و افساد فی الارض (ماده ۲۸۶ ق.م.ا) و عدم سنجش و تفکیک دسته‌بندی‌های مقرر در ماده نخست از قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم، خود نوعی تعارض را در ارزیابی، احراز و اثبات اقدامات ارتكابی از حیث اجرای مجازات ایجاد خواهد کرد؛ چراکه وجود مصادیق گوناگون جرائم ارتكابی در ماده نخست از حیث مقاصد ارتكابی و نیز عدم احراز آن به‌صورت مطلق، با فلسفه جرم‌انگاری اقدامات مجرمانه و نیز اصول بنیادین حقوق کیفری (تفسیر مضیق به نفع متهم) در تعارض خواهد بود؛ ضمن اینکه، در چارچوب مجازات تأمین مالی در باب سازمان یافته بودن، سردستگی و هدایت در مباشرت و معاونت، در ماده ۷ قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم با تأسی از ماده ۱۳۰ قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲) تقریر یافته است.

ب) سنجش موازین حقوقی

بومی‌سازی هنجارها و استانداردهای بین‌المللی: در راستای راهبردهای مقابله با تروریسم هسته‌ای که بی‌تردید یکی از مهم‌ترین اقسام اقدامات تروریستی با کاربرد

سلاح‌های نامتعارف در قرن حاضر به شمار می‌رود، استقرار و ایجاد الگوی ملی در مواجهه با این بخش از تروریسم به‌ویژه از حیث تقنینی، این امکان را در پیشگیری و مقابله با آن فراهم می‌کند؛ چراکه تاکنون ایران به اسناد و کنوانسیون‌های سازمان ملل متحد شامل «کنوانسیون بین‌المللی نشانه‌گذاری مواد منفجره پلاستیکی به منظور ردیابی بعدی»، «کنوانسیون سرکوب اعمال غیرقانونی بر ضد ایمنی کشتیرانی دریایی»، «کنوانسیون حفاظت فیزیکی از مواد هسته‌ای»، «کنوانسیون بین‌المللی راجع به سرکوب بمب‌گذاری‌های تروریستی»، «کنوانسیون بین‌المللی راجع به سرکوب تأمین مالی تروریسم»، «کنوانسیون ایمنی هسته‌ای»، «کنوانسیون بین‌المللی راجع به سرکوب اقدامات تروریسم هسته‌ای» و «کنوانسیون بین‌المللی راجع به سرکوب اقدامات غیرقانونی علیه هواپیمایی کشوری (کنوانسیون پکن)»، ملحق نشده و امکان تعقیب مرتکب و رسیدگی به جرم ارتكابی در این خصوص وجود ندارد.

بر این اساس، استقرار و اجرای الگوی ملی مقابله با تروریسم هسته‌ای با استانداردسازی قواعد بین‌المللی با تطبیق موازین حقوقی داخلی در نظام قانون‌گذاری ایران (سیاست جنایی تقنینی) با توجه به نگرش مجرمان نسبت به کسب و تحصیل ابزارهای کاربردپذیر در ارتكاب جرائم بین‌المللی به‌ویژه تروریسم هسته‌ای، ضرورتی انکارناپذیر است.

شناسایی موازین کیفری بین‌المللی: در راستای بومی‌سازی هنجارها و استانداردسازی قواعد مقرر در اسناد بین‌المللی جهت طراحی الگوی ملی مقابله با اقدامات تروریسم هسته‌ای، می‌توان به کنوانسیون‌های بین‌المللی ضدتروریسم هسته‌ای توسل کرد که بر پایه چارچوب جنایی آن‌ها، ساختاری را در قبال اقدامات ارتكابی طراحی کرد. بنابراین، سعی می‌شود تا ضمن بر شماری اسناد مرتبط، مفاد مقرر در آن‌ها را در این زمینه مورد بررسی قرار داد.

در راستای سرکوب استعمال و علامت‌گذاری مواد منفجره پلاستیکی در جرائم ارتكابی تروریستی براساس کنوانسیون بین‌المللی نشانه‌گذاری مواد منفجره پلاستیکی به منظور ردیابی بعدی، هر دولت عضو متعهد می‌شود در مواد منفجره پلاستیکی تولیدی خود، «عامل شناسایی» قرار دهد. این عامل عبارت از مقادیر اندکی از مواد شیمیایی است که به مواد منفجره اضافه می‌شود تا از طریق آن، دستگاه‌های کنترل امنیتی در فرودگاه‌ها و امثال آن قادر به کشف این مواد شده و از کاربرد نامشروع آن‌ها برای اهداف

تروریستی پیشگیری کنند. به علاوه به موجب ماده ۳ این کنوانسیون، هر دولت عضو روش‌های مؤثر و ضروری را به منظور ممنوعیت و ممانعت از ورود یا خروج مواد منفجره نشان‌گذاری نشده اتخاذ خواهد کرد و شروع به انهدام مواد نشان‌گذاری نشده موجود در دولت‌ها خواهد کرد. تنها استثناء در خصوص مواد منفجره پلاستیکی در اختیار نیروهای نظامی و انتظامی است که در مورد آن‌ها نیز در طولانی مدت، همین اقدام صورت خواهد گرفت (ماده ۴). البته دولت‌های عضو موظف به ارائه گزارش در زمینه اقدامات مذکور هستند (ماده ۸).

کنوانسیون سرکوب اعمال غیرقانونی بر ضد ایمنی کشتیرانی دریایی که به مقابله با اقدامات تروریستی بر روی کشتی‌ها و سرکوب فعالیت‌های غیرقانونی علیه امنیت دریانوردی بین‌المللی اختصاص دارد، یک نظام حقوقی قابل تطبیق با اقدامات غیرقانونی علیه امنیت دریانوردی بین‌المللی مانند آنچه در نظام مربوط به هوانوردی بین‌المللی وجود دارد را ایجاد می‌کند. مواد ۱ و ۲ این کنوانسیون در خصوص مفهوم کشتی است که در نتیجه، اعمال خشونت‌آمیز علیه دریانوردی هدف اولیه محسوب می‌شود. موارد زیر در صورتی که امنیت دریانوردی را با خطر مواجه سازد در زمره اعمال مجرمانه مقرر در این کنوانسیون قرار می‌گیرند؛ اگر یک فرد به طور غیرقانونی و عمدی با استفاده از زور یا تهدید، در جهت اعمال کنترل بر یک کشتی اقدام کند یا اگر فردی مواد تخریبی علیه کشتی استفاده کند، همچنین انهدام تأسیسات کشتی یا آسیب شدید آن‌ها و اختلال در اقدام آن‌ها و ارائه اطلاعات نادرست، ضمن اینکه هرکسی که شروع به ارتکاب این جرائم کند یا به عنوان معاون جرم در ارتکاب آن مشارکت کند، مجرم شناخته می‌شود (تروس، ۱۳۹۱).

اولین سندی که در خصوص اقدامات ضد تروریستی هسته‌ای و جهت حفاظت فیزیکی از مواد و تأسیسات هسته‌ای و رژیم حاکم بر حمل و نقل آن‌ها به تصویب رسیده و هدف اصلی آن، اعمال مقررات مندرج درباره مواد هسته‌ای مورد استفاده برای مقاصد صلح‌آمیز در حین حمل و نقل بین‌المللی یا استفاده، نگهداری و حمل و نقل داخلی آن بوده، «کنوانسیون حفاظت فیزیکی از مواد هسته‌ای» است (غنی کله‌لو، ۱۳۸۸، صص ۷۱-۷۸). بر این اساس، کنوانسیون سازوکار اجرایی و ابزارهای حقوقی را نیز وضع کرده است. از این‌رو، به موجب ماده ۷، ارتکاب عمدی هر یک از اعمال مقرر ضمن جرم‌انگاری، تروریستی قلمداد شده است. براساس این کنوانسیون، پایه‌های اصلی استفاده از ابزارهای

حقوقی و چگونگی صلاحیت دولت‌ها را که در ماده ۸ مشخص شده است، اعمال اصل استرداد یا محاکمه است که در ماده ۱۰ به آن پرداخته و تصریح شده است. همچنین، این کنوانسیون متضمن شماری از مقررات دربارهٔ حمایت و ایمنی حمل و نقل بین‌المللی مواد هسته‌ای، هماهنگی برای استرداد آن مواد و عملیات تهاجمی در صورت برداشت، استفاده یا تغییر غیرمجاز مواد هسته‌ای یا در صورت بروز تهدید جدی به این موضوع است (باون^۱، ۲۰۰۸).

سرکوب گونه‌های مختلف بمب‌گذاری‌های تروریستی در چارچوب کنوانسیون سرکوب بمب‌گذاری‌های تروریستی به طور ویژه مقرراتی را در خصوص اقدامات تروریستی مقرر می‌دارد؛ از این رو، ماده ۲ «بمب‌گذاری بین‌المللی» را جرم‌انگاری کرده است. براساس ماده ۴، دولت‌های عضو باید در صورت احراز ضرورت، اقداماتی را در خصوص جرم‌انگاری اقدامات مجرمانهٔ مقرر در ماده ۲ اتخاذ کنند. در واقع، این کنوانسیون که به منظور اعمال ابزارهای حقوقی و مشروع مؤثر برای همکاری بین‌المللی (بند الف ماده ۱۵) جهت محاکمه، مجازات یا استرداد (بند دوم ماده ۷، بند نخست ماده ۸ و ماده ۱۶)، معاضدت قضایی (ماده ۱۰) و بازجویی و پیگرد و تسلیم افراد مرتکب در بمب‌گذاری تروریستی تدوین شده، یک نظام قانونی و سیستم اجرایی یکنواختی را در ارتباط با استفاده غیرقانونی بین‌المللی مواد منفجره و کشنده که بر علیه مراکز و اماکن و تأسیسات عمومی جهت کشتن یا وارد کردن خسارت و صدمات فیزیکی یا تخریب آن‌ها صورت می‌گیرد، ایجاد کند.

برای حمایت از سرکوب تأمین منابع مالی تروریست‌ها، دولت‌های عضو به موجب ماده ۴ کنوانسیون بین‌المللی راجع به سرکوب تأمین مالی تروریسم، ملزم شدند جرائم مقرر در این کنوانسیون را در قوانین کیفری خود به رسمیت شناخته و آن‌ها را مشمول مجازات‌های متناسب با شدت اقدامات قرار دهند. به موجب بند نخست ماده ۷، دولت‌های عضو اقدام لازم را به منظور ایجاد و برقراری صلاحیت کیفری خود نسبت به جرائم مذکور در ماده ۲ این کنوانسیون به عمل خواهند آورد. نکتهٔ اساسی اینکه، دولت‌های عضو تکلیف دارند تا صلاحیت خود را حداقل در این رابطه برقرار کنند، اما به

1. Bowen

نظر می‌رسد، برقراری صلاحیت راجع به موارد مذکور در بند دوم مادهٔ اخیر، اجباری نبوده و در چارچوب اختیارات دولت‌ها قرار دارد.

اولین سند حقوقی، «کنوانسیون ایمنی هسته‌ای، مصوب ۱۹۹۴» است که به‌طور مستقیم به مسائل ایمنی تأسیسات هسته‌ای می‌پردازد. بنابراین، مبنای تصویب کنوانسیون، اهمیت جامعهٔ بین‌المللی برای حصول اطمینان، ایمنی و ضابطه‌مندی صحیح و مناسب با محیط زیست در کاربرد انرژی هسته‌ای، لزوم ادامهٔ توسعهٔ سطح بالای ایمنی هسته‌ای در جهان، عهده‌دار بودن مسئولیت ایمنی هسته‌ای برای کشورهای دارای تأسیسات هسته‌ای، در نظر گرفتن کنوانسیون «حفاظت فیزیکی از مواد هسته‌ای، مصوب ۱۹۷۹»، «کنوانسیون اعلام به موقع حوادث هسته‌ای، مصوب ۱۹۸۶» و «کنوانسیون کمک‌رسانی در هنگام وقوع حادثه هسته‌ای یا فوریت پرتوشناسی، مصوب ۱۹۸۶»، اهمیت همکاری بین‌المللی برای ارتقای ایمنی هسته‌ای از طریق اعمال سازوکارهای موجود دوجانبه و چندجانبه، ضرورت آغاز فوری تدوین کنوانسیون بین‌المللی راجع به مدیریت ایمنی پسماند پرتوزا و تصدیق سودمندی اقدامات فنی در رابطه با بخش‌های دیگر چرخهٔ سوخت هسته‌ای بود (فقیهی، ۱۳۸۹، ص ۷۳). به علاوه، مطابق مادهٔ نخست، کنوانسیون دارای اهدافی همچون نیل به سطح بالایی از ایمنی هسته‌ای در جهان و حفظ آن از طریق افزایش اقدامات ملی و همکاری‌های بین‌المللی (از جمله همکاری‌های فنی مرتبط با ایمنی)، ایجاد و نگهداری دفاع مؤثر در تأسیسات هسته‌ای در مواجهه با مخاطرات بالقوهٔ پرتوشناسی (رادیولوژیک) به منظور حفاظت از اشخاص، جامعه و محیط‌زیست در برابر آثار مخرب پرتوهای یون‌ساز ناشی از تأسیسات هسته‌ای و پیشگیری از حوادث دارای پیامدهای پرتوشناسی (رادیولوژیک) و کاهش اینگونه پیامدها در صورت رخداد است.

برای سرکوب کلیهٔ اشکال و ظواهر جرائم تروریستی هسته‌ای، کنوانسیون بین‌المللی راجع به سرکوب اقدامات تروریسم هسته‌ای، مبنای حقوقی بین‌المللی برای مقابله با تهدیدهای تروریستی را گسترش داده است. در این راستا، این معاهده، بستر حقوقی لازم برای همکاری بین‌المللی با هدف پیشگیری تروریست‌ها از به دست آوردن سلاح‌های کشتار جمعی که انفجار آن می‌تواند عواقب فجیعی در یک جامعه ایجاد کند را فراهم می‌کند. این کنوانسیون، جرائم تروریستی هسته‌ای را به‌طور کلی تعریف می‌کند و طیف وسیعی از اهداف مورد توجه شامل نیروگاه‌های هسته‌ای و راکتورهای هسته‌ای را

برمی‌شمارد. این معاهده دارا شدن، استفاده یا تهدید به استفاده از وسایل رادیواکتیو از سوی عوامل غیردولتی، همدستان و سازمان‌دهندگان آن‌ها در صورتی که هدف از این امر مرگ، آسیب جدی بدنی یا خسارت مالی و زیست‌محیطی باشد را جرم‌انگاری می‌کند. در راستای تحقق اهداف و سیاست‌های سازمان بین‌المللی هواپیمایی کشوری و شناسایی تهدیدها و سرکوب اقدامات و تصرفات غیرقانونی هواپیما در چارچوب حقوق بین‌الملل هوایی برای سرکوب اعمال غیرقانونی مرتبط با هواپیمایی کشوری، «کنوانسیون پکن راجع به سرکوب اقدامات غیرقانونی علیه هواپیمایی کشوری» پذیرفته شد. کنوانسیون پکن با التزام دولت‌های عضو به جرم‌انگاری چند تهدید جدید و نوظهور برای ارتقای امنیت هوانوردی از جمله استفاده از هواپیما به عنوان سلاح و سازمان‌دهی، هدایت و تأمین مالی تروریسم، به نحو مطلوبی درصدد اعمال رویکردی کنشی در مواجهه با اقدامات غیرقانونی علیه امنیت هوانوردی است. کنوانسیون مزبور مبین تلاش مشترک جامعه بین‌المللی برای پیشگیری از اعمال تروریستی علیه هواپیمایی کشوری و محاکمه و مجازات افراد مرتکبان آن‌ها هستند. به علاوه، کنوانسیون ضمن تأکید بر رعایت حقوق بشر و رفتار منصفانه با مرتکبان اقدامات ناقض امنیت هوانوردی و التزام دولت‌ها به جرم‌انگاری حمل و نقل سلاح‌های بیولوژیک، شیمیایی، هسته‌ای و مواد مربوطه، موجبات ارتقای همکاری مؤثر در رویارویی با تهدیدهای ناشی از اقدامات تروریستی در عرصه هوانوردی را فراهم کرده است.

آنچه در اسناد مزبور مورد اهتمام واقع شده، جرم‌انگاری تهدیدهای نوین در حوزه امنیت هوانوردی (همچون حمل سلاح‌های بیولوژیک، شیمیایی، هسته‌ای و نیز استفاده از هواپیما به مثابه سلاح) از طریق همکاری و مساعدت میان دولت‌ها در مواجهه با تروریسم هوایی است. از این‌رو، اقدامات اخیر مبین پیوند میان رژیم عدم گسترش سلاح‌های کشتار جمعی و تروریسم و نیز حصول اطمینان از مقابله جامعه بین‌المللی با هر دو است. بنابراین، به نظر می‌رسد اسناد فوق، شکاف میان کنوانسیون‌های پیشین را تا حد قابل توجهی مرتفع می‌کنند.

سیاست‌گذاری مقررات ملی در بُعد کیفری: در چارچوب سیاست جنایی تقنینی ایران، رویارویی با تروریسم در ابعاد و ظواهر آن دارای جایگاه قابل ملاحظه‌ای است. قانون‌گذار در قالب‌های متعددی برخی از مصادیق آن‌را جرم‌انگاری و کیفرگذاری کرده است. از این‌رو، قانون‌گذار طی مواد ۲۷۹، ۲۸۶ و ۲۸۷ از قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲)

جرائمی همچون، جنایت علیه تمامیت جسمانی افراد، جرائم علیه امنیت داخلی یا خارجی کشور، نشر اکاذیب، اخلال در نظام اقتصادی کشور، احراق و تخریب، پخش مواد سمی و میکروبی و خطرناک یا دایر کردن مراکز فساد و فحشا را مقرر کرده است. قانون مجازات اسلامی در برخی مواد به کیفر افساد اشاره کرده است، با توجه به تعریف محاربه، این موارد به عنوان افساد مورد حکم قرار گرفته‌اند، چراکه ارکان محاربه در این موارد تمام نیست. یکی از این موارد، تبصره نخست مواد ۵۰۴ و ۶۸۷ قانون تعزیرات (مصوب ۱۳۷۵) است.

در راستای مقابله با تأمین منابع مالی تروریست‌ها در ارتکاب جرائم تروریستی و در چارچوب «قانون مجازات اسلامی»، مؤکداً بر پایه ماده ۲۸۶، به طور کلی مصادیق چنین جرائمی را علیه امنیت داخلی و خارجی کشور مورد مذاقه قرار داده است. آنچه در قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم مفروض است، تنها جرم‌انگاری کلیه جرائم مقرر در ماده نخست از باب تأمین و حمایت مالی در ارتکاب جرائم مورد بحث است که خود خلأ و چالشی را در خصوص نحوه تعقیب و رسیدگی به جرائم ارتكابی ایجاد خواهد کرد؛ چراکه مطابق سیاست جنایی تقنینی ایران، بیشتر در این باب، اقدامات گسترده ناقض امنیت داخلی و خارجی کشور در مواد ۲۷۹، ۲۸۶، ۲۸۷ و ۲۸۸ قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲) تقریر یافته است.

در ایران، قوانینی وجود دارد که برخی از گونه‌های تروریسم را پوشش می‌دهد و آن‌ها را غیرقانونی اعلام می‌کند. این قوانین، اقداماتی را پوشش می‌دهد که منجر به قتل، اخلال یا ضد امنیت ملی، بمب‌گذاری یا استفاده از مواد منفجره یا اقداماتی جهت تخریب، اخلال در امنیت صنایع، مراکز تأسیساتی، پتروشیمی و هسته‌ای و نیز خدمات عمومی می‌شود.

ج) تبیین سیاست‌گذاری کیفی در طراحی الگوی ملی

تاکنون ایران در خصوص الگوی ملی مقابله با تروریسم هسته‌ای، اقدام مؤثری را صورت نداده است و این امر با توجه به تصویب برخی مقررات در نظام قانون‌گذاری قابل تأمل است؛ چراکه قانون‌گذار ایران در سطوح و مسائل گوناگون نسبت به بخشی از ابعاد جرائم تروریستی اتخاذ سیاست کرده است که در این زمینه می‌توان به قوانین الحاق ایران به کنوانسیون‌های بین‌المللی همچون «کنوانسیون توكیو راجع به جرائم و برخی از اعمال ارتكابی دیگر در هواپیما»، «کنوانسیون جلوگیری از اعمال غیرقانونی علیه امنیت

هوایمایی کشوری»، «کنوانسیون بین‌المللی نشانه‌گذاری مواد منفجره پلاستیکی به منظور ردیابی بعدی»، «کنوانسیون مقابله با اعمال غیرقانونی علیه ایمنی دریانوردی و پروتکل الحاقی آن در خصوص مقابله با اعمال غیرقانونی علیه ایمنی سکوهاى ثابت واقع در فلات قاره» و «کنوانسیون سازمان کنفرانس اسلامی جهت مبارزه با تروریسم بین‌المللی» اشاره کرد. با وجود اقدامات قابل توجه ایران در الحاق و تصویب اسناد مزبور، تاکنون نسبت به جرائم هسته‌ای که یکی از مهم‌ترین جرائم بین‌المللی در قرن حاضر به شمار می‌رود، مقررهای مستقل در نظام قانون‌گذاری قابل ملاحظه نیست. در این راستا، دلایل گوناگونی همچون عدم وجود ارائه تعریفی واضح از تروریسم در ابعاد و اشکال متنوع آن، عدم وجود راهبردی مؤثر و خاص در مقابله با تروریسم، برهم‌کنش میان مقابله با تروریسم و نقض امنیت و حقوق انسانی و مهم‌تر از همه، وجود تعارض میان قوانین داخلی و کنوانسیون‌های بین‌المللی، موجب شده است تا نسبت به تدوین و تصویب مقرراتی در این خصوص اقدام نشود. در این باب، در کنار دیگر قوانین مصوب (داخلی و مقررات الحاقی به کنوانسیون‌های بین‌المللی)، توجه به اسناد و مقررات کنوانسیون‌هایی همچون «کنوانسیون بین‌المللی حفاظت فیزیکی از مواد هسته‌ای»، «کنوانسیون بین‌المللی امنیت هسته‌ای»، «کنوانسیون بین‌المللی راجع به سرکوب بمب‌گذاری‌های تروریستی»، «کنوانسیون بین‌المللی راجع به سرکوب تأمین مالی تروریسم»، «کنوانسیون بین‌المللی راجع به سرکوب اقدامات تروریسم هسته‌ای»، «کنوانسیون بین‌المللی راجع به سرکوب اقدامات غیرقانونی علیه هوایمایی کشوری (کنوانسیون پکن)» و «پروتکل الحاقی به کنوانسیون پکن راجع به تصرف غیرقانونی هوایمیا»، این امکان را در مطلوبیت تدوین طرح و الگوی پیشنهادی فراهم خواهد آورد؛ چراکه مبنای تصویب قانونی نمونه در مقابله با تروریسم هسته‌ای با تجمیع کلیه اطلاعات حقوقی و قضایی حاصل می‌شود.

البته در راستای الگوسازی سیاست جنایی ایران در قبال جرائم تروریستی هسته‌ای، به‌عنوان نمونه می‌توان به اقدامات قانونی دیگر دولت‌ها همچون آمریکا در تصویب «قانون تروریسم هسته‌ای» در سال ۲۰۰۷، آلمان با تصویب و اختصاص مقرره‌ای (مواد ۳۰۷، ۳۱۰ و ۳۱۲) در چارچوب قانون مجازات پیرامون جرائم ارتكابی علیه مواد و تأسیسات هسته‌ای، انگلستان در تصویب «قانون تأسیسات هسته‌ای» در سال ۱۹۶۵، «قانون راجع به جرائم علیه مواد هسته‌ای» در سال ۱۹۸۳، «قانون مواد رادیواکتیو» در سال ۱۹۹۳،

«قانون تروریسم» در سال ۲۰۰۰، «قانون پلیس و جرائم سازمان‌یافته شدید» در سال ۲۰۰۵ و «قانون تروریسم» در سال ۲۰۰۶، چین با تصویب «قانون راجع به کنترل مواد هسته‌ای جمهوری خلق چین» در سال ۱۹۸۷، «قانون راجع به حفاظت فیزیکی از مواد هسته‌ای در حمل و نقل بین‌المللی» در سال ۱۹۹۴، اختصاص مقرردهایی (مواد ۱۱۸، ۱۲۵، ۱۳۰ و ۱۵۱) در چارچوب «قانون مجازات چین» در سال ۱۹۹۷ در خصوص جرائم ارتكابی علیه مواد و تأسیسات هسته‌ای که اقدامات قابل توجهی در باب پیشگیری از جرائم هسته‌ای و به تبع آن مقابله و سرکوب هرگونه جرائم تروریسم هسته‌ای محسوب می‌شوند، اشاره کرد. بر پایه اقدامات قانون‌گذاری صورت پذیرفته دولت‌های مزبور و تجربه‌های حاصل از اجرای اینگونه قوانین، ایران نیز باید مطابق کشش و ساختار نظام حقوقی، قضایی و اجرایی در پیشگیری و سرکوب ارتكاب هرگونه جرم تروریستی (به‌ویژه جرم هسته‌ای) بر پایه تصویب قوانینی همچون ماده ۲۸۶ «قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲)»، «قانون اقدام متناسب و متقابل دولت جمهوری اسلامی ایران در اجرای برجام» و «قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم» و نیز تصویب قانون الحاق به کنوانسیون‌هایی نظیر «کنوانسیون بین‌المللی حفاظت فیزیکی از مواد هسته‌ای»، «کنوانسیون بین‌المللی ایمنی هسته‌ای»، «کنوانسیون بین‌المللی راجع به سرکوب بمب‌گذاری‌های تروریستی»، «کنوانسیون بین‌المللی راجع به سرکوب تأمین مالی تروریسم»، «کنوانسیون بین‌المللی راجع به سرکوب اقدامات تروریسم هسته‌ای»، «کنوانسیون بین‌المللی راجع به سرکوب اقدامات غیرقانونی علیه هواپیمایی کشوری (کنوانسیون پکن)» و «پروتکل الحاقی به کنوانسیون پکن راجع به تصرف غیرقانونی هواپیما» با توجه به موازین داخلی از حیث فقهی، حقوقی، قضایی، کیفری و امنیتی، به تدوین و تصویب قانون مقابله با تروریسم هسته‌ای مبادرت کند. در این راستا، اولین گام در جهت پیشبرد این هدف، بومی‌سازی هنجارها و مقررات بین‌المللی با تصویب قانون الحاق به کنوانسیون‌های مزبور است که ایران تاکنون هیچ‌گونه سیاست جنایی تقنینی مؤثری را صورت نداده است.

بحث و نتیجه‌گیری

نظام قانون‌گذاری ایران با وجود مقررات پراکنده و قابل تأمل، باید بر پایه داشته‌های خود و در راستای حفاظت و حراست از نظام هسته‌ای کشور، مبادرت به قانون‌گذاری در مقابله

با کلیه ابعاد متنوع جرائم مرتبط به کسب و تحصیل و نیز استعمال و به‌کارگیری مواد و سلاح‌های هسته‌ای کند. این امر به ویژه با تقریر مصادیق آن در چارچوب ماده نخست قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم تا حدودی آشکار شده است، اما با توجه به ضرورت بیش از پیش آن از حیث جرم‌انگاری، باید قانون‌گذار در پی اتخاذ سیاست و راهبردی کنشی در باب موازین کیفری باشد تا این امکان برای مقابله حداکثری احتمالی با اینگونه اقدامات جنایی فراهم شود. از این‌رو، به نظر می‌رسد که طراحی و تبیین الگویی ملی در راستای مقابله با ابعاد متنوع تروریسم هسته‌ای بر پایه موازین داخلی در انطباق با مقررات بین‌المللی صورت پذیرد و بر این اساس، از طریق مجاری قانون‌گذاری داخلی (قوای قضائیه، مجریه و مقننه) نسبت به تصویب آن همت گمارده شود.

با وجود پراکندگی مقررات موضوعه در شناسایی اقدامات تروریستی و مصادیق وابسته و نیز تصویب برخی قوانین به‌طور مستقل (همچون قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم و حتی قانون مقابله با نقض حقوق بشر و اقدامات ماجراجویانه و تروریستی آمریکا در منطقه)، جرم‌انگاری و به‌تبع آن کیفرگذاری مستقل برای اقدامات تروریستی و مصادیق وابسته و نیز ارائه تعریفی شفاف و دقیق از تروریسم با توجه به وسعت اینگونه اقدامات در دنیای کنونی ضرورتی انکارناپذیر است؛ چراکه قدر مسلم نظر به چنین وسعت و تنوعی، عنوان محاربه و آنچه که در چارچوب و موازین فقهی آن قرار می‌گیرد، اینگونه پاسخ‌گذاری کیفری در قبال چنین اقداماتی در آینده با توجه به جهانی‌شدن جرائم از طریق گسترش و توسعه علوم و فناوری‌های نوین با چالش‌های گسترده‌ای مواجه خواهد شد.

در پژوهش‌های پیشین که صورت گرفته، اقدامات تروریستی هسته‌ای مورد بحث و بررسی قرار نگرفته بود، اگرچه برخی از این پژوهش‌ها اقدامات تروریستی، بغی و محاربه را بررسی کرده بودند. در پژوهش حاضر، ضمن بررسی مقررات ملی و بین‌المللی مرتبط با مقابله با اقدامات تروریستی هسته‌ای، این مسئله مشخص شد که سیاست جنایی کشور در این حوزه منسجم نیست. همچنین، تلاش شد تا الگوی مطلوبی در سطح ملی برای مقابله با اقدامات تروریستی هسته‌ای ارائه شود.

با توجه به تشتت قانون‌گذاری و فقدان یک چارچوب حقوقی مشخص در خصوص مقابله با اقدامات تروریسم هسته‌ای، لازم است تا اصلاحاتی در «قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم و آئین‌نامه اجرایی» صورت گیرد یا برای تدوین و تصویب، لایحه‌ای

پیشنهادی از سوی مراجع و نهادهای مرتبط، معیارها، مؤلفه‌ها، خصوصیات و ویژگی‌های مورد نظر در مفاد مقرر در مواد پیشنهادی به شرح زیر در نظر گرفته شود:

- ارائه تعریف و توصیف زوایای کامل واژگان کلیدی هم‌چون اموال و تأسیسات عمومی دولتی، غیردولتی و زیرساختی، اماکن عمومی، شبکه حمل و نقل عمومی، سکوها یا تأسیسات مستقر در مناطق دریایی، اقسام مواد، مهمات و سلاح‌ها، نحوه تولید، تملک، اکتساب، انتقال، حمل، نگهداری، توسعه یا انباشت، غنی‌سازی و انفجار غیرقانونی، سرقت، تحصیل متقلبانه و قاچاق، تصرف یا کنترل غیرقانونی؛

- الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون‌های مرتبط هم‌چون کنوانسیون بین‌المللی راجع به سرکوب اقدامات تروریسم هسته‌ای (۲۰۰۵) و کنوانسیون بین‌المللی راجع به سرکوب اقدامات غیرقانونی علیه هواپیمایی کشوری (۲۰۱۰) و پروتکل الحاقی آن جهت بهره‌گیری از مفاد مقرر در آن؛

- احراز نحوه و جرم‌انگاری اقدامات جنایی مرتبط با مواد و سلاح‌های هسته‌ای علیه اشخاص، سازمان‌ها، محیط‌زیست و تأسیسات و تعیین مجازات مرتبط؛

- تعیین چارچوب و نحوه ارتکاب جرائم از حیث وضعیت و قلمروی سرزمینی، هوایی و دریایی و نیز شرایط اتباع دولت‌ها و نیروهای مسلح؛

- تعیین تدابیر امنیتی و مدیریت اطلاعات، صلاحیت قضایی دادگاه‌ها و دادسراها، چگونگی برخورد با متهمان و چارچوب و ضوابط صادره و استرداد مواد و سلاح‌های مکشوفه.

تشکر و قدردانی

محققان از نقطه‌نظر و دیدگاه‌های ارزشمند علمی داوران محترم فصلنامه، کمال تشکر و امتنان را دارند؛ چراکه با ارائه نظرها و پیشنهادها، موجبات ارتقای سطحی کیفی این مقاله را فراهم کردند. در ضمن، قدردان زحمات تمامی مسئولان و دست‌اندرکاران «فصلنامه پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی» که در کلیه مراحل آماده‌سازی و انتشار این مقاله تشریک مساعی داشته‌اند، هستند.

منابع

منابع فارسی

- اسلامی، داود (۱۳۹۵). *مقابله با حمایت مالی تروریسم در اسناد بین‌المللی و سیاست جنایی ایران*. رساله دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی. پردیس فارابی دانشگاه تهران.
- برهانی، محسن (۱۳۹۴). *افساد فی الارض: ابهام مفهومی، مفاصد عملی (تحلیل حقوقی ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی)*. فصلنامه مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی. ۲ (۳-۲)، صص ۳۱ و ۳۴-۳۶. بازیابی از: journals.ut.ac.ir/article_59057.html
- باقری، محمدحسن (۱۳۹۵). *بررسی مفهوم بغی؛ گزارش راهبردی*. تهران: دفتر مطالعات نظام‌مندی سازی پژوهشکده شورای نگهبان.
- تروس، تولیو (۱۳۹۱). *دزدی دریایی، حقوق دریا و کاربرد زور: پیشرفت‌های دور از سواحل سومالی (پیمان نامامیان، مترجم)*. *مجله دادرسی*. ۱۶ (۹۶)، صص ۳۳-۴۰. بازیابی از: <http://www.magiran.com/view.asp?Type=pdf&ID=1132067&l=fa>
- شمس‌ناتری، محمدابراهیم و اسلامی، داود (۱۳۹۴). *ماهیت کیفری تأمین مالی تروریسم*. فصلنامه مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی. ۲ (۴-۵)، صص ۲۸۲-۲۸۳. بازیابی از: jqcls.ut.ac.ir/article_59074.html
- فقیهی، شهروز (۱۳۸۹). *مسئولیت مدنی بین‌المللی ناشی از حوادث هسته‌ای*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل. دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی.
- رضایی‌پیش‌رباط، صالح (۱۳۹۲). *تأملی بر جنبه‌های قانونی ایمنی تأسیسات هسته‌ای در ایران*. *مجله سنجش و ایمنی پرتو*. ۲ (۲)، صص ۲۰-۲۲. بازیابی از: rsm.kashanu.ac.ir/article-1-34-fa.pdf
- غنی کله‌لو، کیوان (۱۳۸۸). *تروریسم هسته‌ای*. تهران: نشر خرسندی (چاپ اول).
- حائری، محمدحسن؛ قبولی درافشان، سید محمدتقی و موسوی مشهدی، سیده قدسیه (۱۳۹۱). *نگرشی نو در رابطه جرم سیاسی با مفاهیم محاربه، افساد فی الارض و بغی در فقه و حقوق موضوعه*. فصلنامه آموزه‌های حقوق کیفری. ۷ (۳)، صص ۵۱-۷۶. بازیابی از: paper.razavi.ac.ir/index.php/ka/article/view/4031

منابع انگلیسی

- Bowen, W.Q. (2008). Indicators and Warnings: A Framework for Assessing the Threat, in: International Conference on Illicit Nuclear Trafficking: Collective Experience and the Way Forward Proceedings of an International Conference Held in Edinburgh (19-22 November 2007: Edinburgh, Scotland), Printed by the IAEA in Austria, pp. 48- 49. Retrieved from: https://inis.iaea.org/search/search.aspx?orig_q=RN:40036705